

सामुदायिक विद्यालय व्यवस्थापन समितिमा महिला सहभागिता

सामुदायिक विद्यालय व्यवस्थापन समितिमा महिला सहभागिता, शोधकर्ता : जानकी कुमारी बराल, चैत्र, २०६७

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन
विभाग स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) दोश्रो वर्षको
आंशिक आवश्यकता पूरा गर्न प्रस्तुत
शोधपत्र

शोधकर्ता

जानकी कुमारी बराल

त्रि.वि.वि दर्ता नं. : १४५८७-८६

क्याम्पस रोल नं. : ४६/२०५९

परीक्षा रोल नं. : २४०००२०/२०६१

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस

भरतपुर, चितवन

चैत्र, २०६७

सामुदायिक विद्यालय व्यवस्थापन समितिमा महिला सहभागिता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन
विभाग स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) दोश्रो वर्षको
आंशिक आवश्यकता पूरा गर्न प्रस्तुत
शोधपत्र

शोध कर्ता

जानकी कुमारी बराल

त्रि.वि.वि दर्ता नं. : १४५८७-८६

क्याम्पस रोल नं. : ४६/२०५९

परीक्षा रोल नं. : २४०००२०/२०६१

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस

भरतपुर, चितवन

चैत्र, २०६७

शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

सिफारिस- पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय, शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग स्नातकोत्तर तह एम्. एड्. दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका निमित्त शोधकर्ता जानकी कुमारी बरालद्वारा “सामुदायिक विद्यालय व्यवस्थापन समितिमा महिला सहभागिता” विषयक शोधपत्र मेरो प्रत्यक्ष निर्देशनमा तयार पारिएको हुनाले आवश्यक मूल्याङ्कनको निमित्त सिफारिस गर्दछु ।

.....
देनप्रसाद लामिछाने
(उप प्राध्यापक)
शोध निर्देशक

मिति : २०६७।१।२०

शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

स्वीकृति- पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय, शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग स्नातकोत्तर तह एम्. एड्. दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि विद्यार्थी जानकी कुमारी बरालद्वारा प्रस्तुत “सामुदायिक विद्यालय व्यवस्थापन समितिमा महिला सहभागिता” शीर्षकको शोधपत्र मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

1. उप प्रा.
कुवेरनाथ शर्मा
(विभागीय प्रमुख ,
शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग)
2. उप प्रा.
देनप्रसाद लामिछाने
(शोध निर्देशक)
- ३ प्रा.
(वाह्य परीक्षक)

मिति : २०६७.....

कृतज्ञता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग स्नातकोत्तर तह, द्वितीय वर्षको आंशिक पाठ्यभार पूरा गर्नका लागि तयार पारिएको सामुदायिक विद्यालय व्यवस्थापन समितिमा महिला सहभागिता नामक शीर्षकको शोधपत्र तयारिका क्रममा आफ्नो अमूल्य समय लगानी गरेर आवश्यक सल्लाह तथा सुझाव प्रदान गर्नुहुने शोध निर्देशक आदरणीय गुरु देनप्रसाद लामिछानेज्यूप्रति हृदय देखि नै आभार प्रकट गर्दछु । त्यसै गरी त्रि.वि. सप्तगण्डकी बहुमुखी क्याम्पस शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभागका विभागीय प्रमुख आदरणीय गुरु कुवेरनाथ शर्माप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । साथै शोधपत्र तयारीका क्रममा आफ्नो अमूल्य सहयोग पुऱ्याउनु हुने सम्पूर्ण सप्तगण्डकी परिवार प्रति पनि कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु ।

यस शोधपत्रको तयारीका क्रममा आवश्यक सामग्री संकलन गर्ने कार्यदेखि लिएर सोधपुछका लागि आफ्नो व्यस्त समय दिएर पूर्ण रुपमा सहयोग गर्नुहुने छनौटमा परेका सम्पूर्ण उत्तरदाताहरु, विद्यालय परिवारहरुप्रति आभार व्यक्त गर्दछु ।

यस शोधपत्रको तयारीकै क्रममा अमूल्य सहयोग तथा सुझाव प्रदान गर्नुहुने सहृदयी साथीहरु तथा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपमा सहयोग पूऱ्याउनु हुने सम्पूर्ण शुभचिन्तकज्यूहरु प्रति कृतज्ञ छु । साथै यस शोधपत्रलाई कम्प्युटर टाइप तथा व्यान्डिङ्ग गरी अन्तिम रुप प्रदान गर्नुहुने न्यू सौरभ फोटो स्टुडियो एण्ड कम्प्युनिकेशन परिवारप्रति कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु ।

जानकी कुमारी बराल

शोधसार

सामुदायिक विद्यालय व्यवस्थापन समितिमा महिला सहभागिता शीर्षकको यस शोधपत्र दिव्यनगर स्रोतकेन्द्र अन्तर्गतका ६ वटा सामुदायिक विद्यालयमा आधारित रहेर तयार गरिएको छ । यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य सामुदायिक विद्यालय व्यवस्थापन समितिमा महिला सहभागिता रहेकोछ ।

उल्लेखित उद्देश्य पूरा गर्नका लागि सम्भावना रहित नमूना छनौट विधिद्वारा दिव्यनगर स्रोतकेन्द्र भित्रका मेघौली,शुक्रनगर र दिव्यनगर गा.वि.स. वाट २ वटा मा.वि. २ वटा नि.मा.वि. र २ वटा प्रा.वि. सहित जम्मा ६ वटा विद्यालय छनौट गरि उक्त विद्यालयका प्र.अ. , शिक्षक , शिक्षिका , वि.व्य. स. पदाधिकारीहरु , अभिभावकहरु र सम्बन्धित स्रोतकेन्द्रका विद्यालय निरीक्षक , स्रोतव्यक्तिहरु संगको अन्तर्वार्तावाट प्राथमिक तथ्याक संकलन गरिएको छ भने सम्बन्धित विद्यालयको अभिलेख , वि.व्य.स.को बैठक पुस्तिका , दिव्यनगर स्रोतकेन्द्रको प्रोफायल , अध्ययनसंग सम्बन्धित शोधपत्र , पत्रपत्रिका , लेख रचना एवं पुस्तकहरुको अध्ययन पुनरावलोकनवाट द्वितीय तथ्यांक प्राप्त गरी सो को व्याख्या विश्लेषणको आधारमा निष्कर्षमा पुगिएको छ । अध्ययनका क्रममा प्राप्त भएको तथ्यांकको व्याख्या र विश्लेषण गुणात्मक तरीकावाट गरिएको छ । अध्ययनको क्रममा विभिन्न अन्तर्वार्ता प्रश्नावली,सर्वेक्षण फाराम उपयोग गरिएको छ । दिव्यनगर स्रोतकेन्द्रको प्रोफायल , छनौटमा परेका विद्यालयका अभिलेखहरु , वि.व्य.स. को बैठकको निर्णय पुस्तिका को अवलोकन गरिएको छ ।

यस शोधपत्रको अन्त्यमा प्राप्ती निष्कर्ष र सुझावहरु पेश गरिएको छ । अध्ययन क्षेत्रमा रहेका विद्यालयहरुको विद्यालय व्यवस्थापन समितिमा महिला सहभागिता ज्यादै न्यून अर्थात १३ प्रतिशत मात्र पाइयो । विद्यालय व्यवस्थापन समितिमा महिला सहभागिता न्यून हुंदा हुदै पनि यसले सकारात्मक र सहयोगी भूमिका खेलेको छ भन्ने सुझाव प्राप्त भएको छ । वि.व्य.स. मा महिला सहभागिता न्यून हुनुमा लैंगिक विभेद,सामाजिक परम्परा , घरायसी कार्य व्यस्तता , आर्थिक अभाव चेतनाको अभाव , पुरुष प्रधान सामाजिक दृष्टिकोण,शिक्षा ऐन नियमावलीमा तोकिएको नीतिगत व्यवस्था र स्वयं महिलाहरु जागरुक बन्न नसक्नु जस्ता कारणहरु प्राप्त भएका छन् । यिनै कारणहरुनै वि.व्य.स. मा महिला सक्रियताका लागि पनि बाधक देखिएका छन् । साथै वि.व्य.स. ले पनि महिला सदस्यलाई जिम्मेवारी नदिएका कारणले उनीहरु चाहिए जति सक्रिय बन्न नसकेको सुझाव प्राप्त हुनुले वि.व्य.स. ले महिलाहरुलाई उचित उपयोग गर्न नसकेको पाइएकोछ ।

विद्यालय व्यवस्थापन समितिमा महिला सहभागिता र सक्रियता बढाउनको लागि लैंगिक विभेदको अन्त्य गर्नुपर्ने , सामाजिक कुसंस्कारहरुलाई विस्थापित गर्दै जाने , सचेतनाका कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने , नीतिगत व्यवस्थामा सुधार गर्ने , सकारात्मक विभेदको नीति अपनाएर महिलाहरुलाई विभिन्न अवसरहरु दिलाउने , विभिन्न कार्यक्रममा उनीहरुलाई सम्मान गर्ने , धेरै भन्दा धेरै महिला लक्षित कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने , विभिन्न संघ सस्था तथा सामाजिक कार्यमा जिम्मेवारी दिएर आफ्नो कार्यकुशलतामा देखाउने मौका दिने जस्ता उपायहरुले वि.व्य.स. मा महिलाहरुको सहभागिता बढनुका साथै सक्रियतामा समेत बढोत्तरी आई विद्यालय व्यवस्थापनमा सकारात्मक प्रभाव पार्ने निचोड सहित यो अनुसन्धान यथार्थपरक ,उद्देश्यमूलक र उपयोगी रहेको ठहर गरिएको छ ।

विषय सूची

सिफारिस- पत्र	I
स्वीकृति-पत्र	II
कृतज्ञता	III
शोधसार	IV
विषय सूची	VI
अनुसूची	IX
संक्षिप्त शब्दावली	X
परिच्छेद एक : परिचय	१-१३
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	९
१.३ अध्ययनको औचित्य	११
१.४ अध्ययनको उद्देश्य	१२
१.५ शोध प्रश्न	१२
१.६ अध्ययनका सिमाहरु	१२
परिच्छेद दुई: सम्बन्धित साहित्यको सिंहावलोकन तथा सैद्धान्तिक खाका	१४-२०
२.१ सम्बन्धित साहित्यको सिंहावलोकन	१४
२.२ सैद्धान्तिक खाका	१९
२.३ शैक्षिक उपादेयता	२०
परिच्छेद तीन : अध्ययन विधि	२१-२३
३.१ अनुसन्धान ढाँचा	२१
३.२ जनसंख्या र नमूना छनोट	२१
३.३ तथ्याङ्कका स्रोतहरू	२२
३.४ अध्ययन साधनको निर्माण	२२
३.५ तथ्याङ्क संकलन प्रक्रिया	२३
३.६ तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया	२३
परिच्छेद चार : तथ्यांकको व्याख्या र विश्लेषण	२४-३५
४.१ सामुदायिक विद्यालय व्यवस्थापन समितिमा महिला सहभागिताको स्थिति	२४
४.१.१ विद्यालय व्यवस्थापनमा महिलाको संख्यात्मक उपस्थिति	२४
४.१.२ छनोट प्रक्रिया	२६
४.१.३ महिलाको भूमिका	२७
४.२ विद्यालय व्यवस्थापन समितिमा महिला सहभागिता र सक्रियता सम्बन्धि समस्या	
४.२.१ लैंगिक सचेतताको अभाव	२८
४.२.२ घरायसी कार्य बोझ	२९
४.२.३ आर्थिक समस्या	२९
४.२.४ पुरुष प्रधान समाज	३०

४.२.५ सामाजिक परम्परा	३०
४.२.६ महिलाको सन्दर्भमा शिक्षा नियमावलीमा भएको व्यवस्था	३१
४.२.७ महिला सक्रियतामा कमि	३१
४.३ वि.व्य.स. मा महिला सहभागिता र क्रियाशिलता सम्बन्धि समस्याको समाधानका उपायहरु	
४.३.१ लैंगिक सचेतता सम्बन्धि समस्या समाधानका उपायहरु	३२
४.३.२ घरायसी कार्यबोझ समाधानका उपायहरु	३३
४.३.३ आर्थिक समस्या समाधानका उपायहरु	३३
४.३.४ सामाजिक परम्परा सम्बन्धी समस्या समाधानका उपायहरु	३४
४.३.५ पुरुष प्रधान समाजका कारणबाट उत्पन्न समस्या समाधानका उपायहरु	३४
४.३.६ शिक्षा नियमावली तथा शिक्षा नीतिमा देखिएका समस्या समाधानका उपायहरु	३५

परिच्छेद : पाँच प्राप्ती,निष्कर्ष र सुझावहरु

३६-४२

५.१ प्राप्ती	३६
५.२ निष्कर्ष	३८
५.३ सुझावहरु	३९
सन्दर्भसूची	
अनुसूचीहरु	

अनुसूचीहरु

अनुसूची १ : प्र.अ. तथा शिक्षक शिक्षिकाको लागि अन्तर्वार्ता प्रश्नावली

अनुसूची २ : वि.व्य.स.पदाधिकारीको लागि अन्तर्वार्ता प्रश्नावली

अनुसूची ३ : वि.व्य.स.महिला पदाधिकारीको लागि अन्तर्वार्ता प्रश्नावली

अनुसूची ४ : अभिभावकका लागि अन्तर्वार्ता प्रश्नावली

अनुसूची ५ : वि.नि.,स्रोतव्यक्तिका लागि अन्तर्वार्ता प्रश्नावली

अनुसूची ६ : विद्यालयका लागि सर्वेक्षण फाराम

संक्षिप्त शब्दावली

वि.व्य.स.	: विद्यालय व्यवस्थापन समिति
जि.शि.का	: जिल्ला शिक्षा कार्यालय
वि.नि.	: विद्यालय निरीक्षक
प्र.अ.	: प्रधानाध्यापक
प्रा.वि.	: प्राथमिक विद्यालय
नि.मा.वि.	: निम्न माध्यमिक विद्यालय
मा.वि.	: माध्यमिक विद्यालय
गा.वि.स.	: गाउँ विकास समिति
WID	: Woman in Development
WAD	: Woman and Development
GAD	: Gender and Development